

הספרייה להגות דמוקרטית

ג'ון אליס

נגד הדקונסטרוקציה

מבוא אריק גלסנר ועירן דורפמן

תרגום מאירה טורצקי

הוצאת שלם, ירושלים התשס"ה

John M. Ellis
Against Deconstruction

עורכת סדרה: יעל חזוני
עורכת לשון: רות לנדאו
הפקה: מרינה פיליפודי ורחל קביץ

© 2004

כל הזכויות של המהדורה העברית
שמורות למרכז שלם, רחוב הצפירה 22א, ירושלים

Copyright © 1989 by Princeton University Press

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט, אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

עיצוב עטיפה: אריקה הליבני

Cover: Bicycle Wheel by Marcel Duchamp (1951 after lost original of 1913),
Museum of Modern Art, New York, Copyright © 2003, Photo SCALA, Florence;
Bike by David Roseburg, Copyright David Roseburg/Corbis

הפצה:

מרכז שלם, רחוב הצפירה 22א, ירושלים
טל' 560-5500 (02), פקס 560-5511 (02)
E-Mail: shalemorder@shalem.org.il

מסת"ב 9-28-7052-965-ISBN

דאנאקוד 496-1036

Printed in Israel

תוכן העניינים

1	מבוא מאת אריק גלסנר ועירן דורפמן
3	הקדמת המחבר
8	פרק א ניתוח, היגיון וטיעון בדיון התיאורטי
20	פרק ב דקונסטרוקציה וטבע הלשון
60	פרק ג דקונסטרוקציה והתיאוריה והפרקטיקה של הביקורת
88	פרק ד מה פירוש הקביעה שכל פרשנות היא פרשנות מוטעית?
103	פרק ה טקסטואליות, משחק הסימנים ותפקיד הקורא
125	פרק ו קו המחשבה של הדקונסטרוקציה
140	פרק ז לסיום: משמעות הדקונסטרוקציה בזירה הביקורתית בת־זמננו
147	הערות
172	מפתח שמות

מבוא

ביקורת הדקונסטרוקציה: בין פירוק לבנייה

א. הפולמוס סביב הדקונסטרוקציה

כאשר יצא לאקרנים בישראל סרטו של וודי אלן *Deconstructing Harry*, התחבטו מפיציו בתרגום שמו לעברית, ולבסוף בחרו ב"לפרק את הארי". אולם פירוש המילה "דקונסטרוקציה" אינו בדיוק פירוק. מהו אפוא פשרה של מילה זו? הדקונסטרוקציה היא ראשית כל שמה של תנועה אינטלקטואלית שצמחה החל מסוף שנות השישים של המאה הקודמת מתוך כתביו של הפילוסוף הצרפתי ז'אק דרידה, והתפשטה עד מהרה לארצות-הברית. הדקונסטרוקציה נוגעת במגוון תחומים של מדעי הרוח: פילוסופיה, ספרות וביקורת תרבות. שמה של תנועה זו, "דקונסטרוקציה", קשה לתרגום לעברית בשל התחילית *dé*, המורה על מרחק, סייג, שלילה. הדקונסטרוקציה אינה ההפך הפשוט של בנייה; היא אינה סתם הריסה אלא שיטה לגלות לעיני הקורא את הבנייה של טקסט מסוים באמצעות בחינתה של בנייה זו מנקודת מבט

מרוחקת קמעא, כך שיסודותיו של הטקסט מתגלים תוך כדי ערעורם ופירוקם.

הקושי להסביר את שמה של הדקונסטרוקציה רומז על הקושי להתמודד עימה ולהגיב לה, שכן דומה שהתחכום והמורכבות שלה הם כה גדולים, עד כי כל ביקורת וכל קריאת תיגר נידונות בהכרח להחמיץ לפחות אחת מדקויותיה של תורה זו. אל מול אתגר זה ניצב ג'ון מ' אליס, שספרו נגד הדקונסטרוקציה מוגש בזאת לקורא העברי. אליס בחר לכתוב את ספרו בז'אנר ותיק לימים וזנח מעט בימינו: הפולמוס. חדות הוויכוח, תשוקת הניתוח, השמירה על בהירות ההתקפה, השקידה על חידוד הטיעון, ההקפדה הרטורית על סדר עולה בהנחת המהלומות האינטלקטואליות, המעורבות האישית הנוכחת בטקסט מבלי להגות אותו ממסילתו – כל אלה תורמות להתרוננות המתלווה לקריאה בספר, התרוננות הזרה בדרך כלל לקריאה בספרות העוסקת בתיאוריה ספרותית. הז'אנר הפולמוסי הוא המאפשר את ההתרוננות הזאת, ועצם קיומו מהווה מהלך התקפי במסגרת המאבק האינטלקטואלי של אליס "נגד הדקונסטרוקציה", כיוון שכפי שיטען אליס, שימוש עקבי בעקרונות הדקונסטרוקטיביים אינו "מיילד" ומעודד ויכוח אלא מוליך לסוליפיזם.

הבחירה בז'אנר הפולמוסי קובעת את אופיו של הספר: אליס דן בטענות הדקונסטרוקציה באופן מפורט ומתווכח איתן אחת לאחת; האסטרטגיה הפולמוסית שלו מבקשת להוליך את עיקרי הטיעונים של הדקונסטרוקציה אם לפח הטריטוריאליות אם לפחת המופרכות. גם הנושא המרכזי שאליס עוסק בו בספר, השפעתה של הדקונסטרוקציה על ביקורת הספרות ועל התיאוריה הספרותית, קובע את אופיו הממוקד. מטבע הדברים, על מנת להגיע לנושאים אלו דן אליס בטיעונים הכלליים יותר של הדקונסטרוקציה, שמהם נגזרות התיאוריה הספרותית והפרקטיקה הביקורתית שלה; לפרקים הוא גם מגביה את מבטו על מנת למקם את הדקונסטרוקציה בהקשר תרבותי רחב, אולם עד מהרה הוא חוזר לסדנת הפולמוס, אל הסתירות והמשגים שהוא

מוצא בפרטי הטעונונים של הדקונסטרוקציה ואל פיזור הערפל הרטורי האופף אותה ומסתיר מאחוריה עמדה טריוויאלית וידועה זה מכבר. לפיכך, בחלק השני ובחלק השלישי של הקדמה זו ננסה למקם את הדקונסטרוקציה בהקשר תרבותי ופילוסופי רחב יותר.

ברם תחילה ננסה לשרטט בעבור הקורא את מהלכו הכללי של כתב הפולמוס המתגבר שהנו הספר שלפנינו. מטרתו של אליס אינה "ריאקציונרית", הוא אינו מבקש להגן על תפיסה דוגמטית כלשהי העומדת בסתירה לדקונסטרוקציה, אלא להפך: הוא רוצה להראות שהדקונסטרוקציה עצמה היא דוגמה, שהדקונסטרוקציה עצמה היא ריאקציונרית, על אף ואולי בגלל מסווה החדשנות שהיא עושה על עצמה. חונו של אליס הוא דיון פתוח, חופשי, דינמי, שבמרכזו ניצבות ועומדות למבחן האמיתות שרוח התקופה מחזיקה בהן. אל מול חזון זה מציגה הדקונסטרוקציה אמיתות שהיא מסרבת להעמיד למבחן הכללי. היא ששה להפריך כל אמת אחרת מלבד זו שלה, ובכך טמונה לדעת אליס סכנתה הריאקציונרית – חיסולו של הדיון הפתוח, ההכרחי לכל התפתחות אינטלקטואלית שהיא. חידוש האפשרות לקיים דיון הוא אפוא מטרתו של אליס, וזהו הציר המרכזי שסביבו בנוי ספרו.

אליס עורך הבחנה בין טעונונים דקונסטרוקטיביים "צורניים", כלומר אלה הנובעים ממזגו של דרידה, מהרגלי החשיבה שלו ומסגנונו, ובין טעונונים דקונסטרוקטיביים "תוכניים", הנובעים באופן ישיר מהשקפתו של דרידה על טבע הלשון והסיגניפיקציה. כפי שנראה בהמשך, שני סוגי הטעונונים האלה קשורים ביניהם קשר הדוק ומזינים זה את זה, ובכל זאת ניתן להבחין ביניהם – ולאורה של ההבחנה מחלק אליס לפרקים את חלקו המרכזי של הספר (פרקים ג-ה).

בפרק הראשון עוסק אליס בשאלה בסיסית: האם פולמוס על אודות הדקונסטרוקציה הוא בכלל פולמוס אפשרי? אליס מתייחס לטענות שהשמיעו חסידי הדקונסטרוקציה, בקבעם שאי-אפשר לגשת לניתוחה של זו בדרכים המקובלות לניתוח תיאורית. הבחירה במילים "פרויקט" או "ביצוע" לתיאור עבודתו של דרידה באה בדיוק לשם כך: להוציא

פרק ד

מה פירוש הקביעה שכל פרשנות היא פרשנות מוטעית?

השקפה חדשה על טבעה של הפרשנות צמחה בעיקר בהקשר ההשקפות שדנתי בהן עד כה (אף שבשום אופן לא בו בלבד, שכן הרולד בלום הגיע להשקפה הזאת באופן עצמאי)¹. פרשנות היא נושא מרכזי במדעי הרוח, ומעמדה הלוגי של הפרשנות היה בעבר, ויהיה תמיד, נושא חשוב לא פחות בתיאוריה של הביקורת. כאשר מקדמים רעיון חדש בתכלית בנוגע לטבעה, והוויכוח התיאורטי מתרחב ומתעשר, קורה משהו הראוי לתשומת לב. הופעתה לא מכבר של ההשקפה ש"כל פרשנות היא פרשנות מוטעית" עשויה להצטייר כאירוע כזה. מטרת הפרק הזה להבהיר מה בדיוק אירע.

ההשקפה שכל פרשנות היא פרשנות מוטעית, וכל קריאה קריאה מוטעית, כבר קיימת זמן מה ועוררה אפוא לאימפט ויכוחים והתקפות. היה אפשר לצפות שהוויכוח יבהיר את טבעה של העמדה החדשה; אבל דבר זה לא קרה. אם אינני טועה, לא הייתה שום התקדמות משום שמתנגדיה נפגעו ממנה כל כך עד שמיהרו להראות שאין היא נכונה, ולא ייחדו תשומת לב לאפשרות שעצם היותה נכונה או לא אינו העניין העיקרי. לאמיתו של דבר חשוב יותר, ובסופו של דבר פשוט יותר,

לקבוע מה בדיוק תורמת העמדה החדשה הזאת לוויכוח, ולא להצהיר שהיא מוטעית.

די להסתכל בתגובות של התומכים בה להתקפות על עמדתם כדי להשגיח במשהו מוזר: הם נראים כמעט שמחים על ההתקפות האלה. כאילו היו ההתקפות עצמן נחוצות להם כדי להשלים את עמדתם ולהבליט את כוחה. הנה מה שקורה בדרך כלל: למתנגדים יש אמונה אינסטינקטיבית חזקה באווילותה של התזה החדשה ולכן הם תוקפים אותה בישירות שהולמת את עוצמת אמונתם. הטיעון שמתהווה מבוסס בדרך כלל על פנייה לשכל הישר, שעל פיו העמדה הזאת חסרת שחר ושגויה בעליל. אבל זה מה שמשמח כל כך את מי שאוהד את הדעה החדשה הזאת: הם פיתו את מתנגדיהם לאמץ את העמדה שהם צריכים שיהיו בה – אותו בסיס שנראה מוצק וישיר, אבל בעצם הוא תמים וחסר מחשבה, של השכל הישר, הממאן לפקפק בחשיבה השגרתית. מִגְנו התמים של הסטטוס קוו הוא, לאמיתו של דבר, המטרה המועדפת על היריב; הפנייה לשכל הישר ולמובן מאליו מצמיחה אפוא את הבזו והלעג להעדר המחשבה, שהם חלק חשוב כל כך מכוח המשיכה של "כל פרשנות היא פרשנות מוטעית".

הנה דוגמה אחת. במאמר "המלאך הדקונסטרוקטיבי" יוצא קצפו של מ"ה אברמס על התופעה כולה, והיא גורמת לו לומר: "לרוב (ה)היסטוריון מסוגל לפרש לא רק מה יכולה להיות משמעות הקטעים שהוא מצטט היום, אלא גם למה התכוונו מחבריהם כשכתבו אותם... אם פרשנותו נכונה, תהיה הפרשנות קרובה, קרובה דייה לצורך העניין, לכוונת המחבר".² כך מגיש אברמס לדקונסטרוקציוניסט את המטרה החביבה עליו: אדם הטוען לידיעת האמת. ליריביו של אברמס קל אפוא להשלים את טיעונם ולאפשר לו להגיע למלוא כוחו. כאן בדיוק, הם אומרים, טמון ערכה של השקפתם החדשה על פרשנות: היא תציל את המקצוע מחשיבה מאובנת, משאננות ומצרות אופק. אפילו גרסה מתונה יותר של אותה התקפה יכולה לקבל טיפול דומה: התלונה שאנחנו יכולים להבחין בכירור בין פרשנויות מוצלחות יותר לפרשנויות

מוצלחות פחות יכולה לעורר תגובה דומה, כאילו היא מתיימרת להיות בעלת דרך גישה למקצת העובדות האמיתיות שאינן משתנות, אם לא לכולן. גם כאן יסייע המגוון הגדול של הפרשנויות השונות הניתנות ליצירה אחת, וההבדלים הגדולים ביניהן (פרשנויות היסטוריות, פסיכולוגיות, מרקסיסטיות, פמיניסטיות וכולי), להנחית מכה נוספת, ולהאשים את ההשקפה הזאת בשאננות ובתמימות. הרי זה כאילו אנו צופים בתחרות ג'ודו. צד אחד מגרר את הצד האחר להתקפה לא-נבונה, ואחר כך זו הצדה ומניח לתנופה של התוקף לגרום לו להשתטח על הרצפה, וכל אותו זמן חושב התוקף שהיה מן הצדק שיזכה בוויכוח ותוהה מה השתבש.

שום דבר מזה אינו גורם סיפוק רב למי שמתעניין בנקודת המבט הלוגית של הדברים; הדברים אינם מתבהרים כך. אבל מה השתבש? קושי עיקרי אחד הוא שאמונה אינטואיטיבית חזקה ורווחת שטיעון כלשהו מחוסר ביסוס לוגי פנימי (אפילו אמונה שמתברר כי היא מוצדקת) אינה ערובה לכך שקל לזהות את הקשיים הלוגיים של הטיעון הזה;³ ואולם האמונה האינטואיטיבית החזקה הזאת גורמת למתנגדים לה לבטוח בעצמם יתר על המידה ולכן להיות פזיזים. בעצם כלל לא הכרחי לעשות לתומכים חיים קלים כל כך.

יש כאן שני שיקולים חשובים, שבדרך כלל מתעלמים מהם, ואם יובאו בחשבון ישתנה לגמרי מהלכו וכיוונו של הוויכוח. ראשית, כאשר מציגים תיאוריה חדשה צריך להסתכל תחילה בזהירות במעמד הלוגי של מה שנאמר. המתנגדים, שכל העניין הרגיו אותם, הרשו לעצמם לקפוץ למסקנה שההשקפה החדשה הזאת שגויה עוד בטרם בחנו כראוי מה בתיאוריה הזאת יכול להיות שגוי; העניין הוא שתיאוריה יכולה להיות מחוסרת כוח שכנוע מסיבות אחרות לגמרי, ולא משום שאין היא תקפה. שנית, תיאוריה חדשה של פרשנות שצומחת בהקשר הצר של קטטה בין מבקרי ספרות, ונוגעת לערכה של מגמה חדשה מסוימת בביקורת, צריכה, אם רוצים להעריך אותה כראוי, להיות ממוקמת בהקשר הרחב הרבה יותר של הוויכוח הממושך והמורכב בנוגע

לפרשנות ולוודאות. אבל במקרה הזה המשיכו לרוב למקם אותה בהקשר החדש, המוגבל, והתעלמו מן ההקשר הרחב ההוא. אם נקשר את שני הנושאים האלה באופן ספציפי יותר למגרעות של הוויכוח שהתנהל לאחרונה, יתברר שכבר יש היסטוריה ארוכה מאוד, וספרות כתובה רבה, בנוגע לשאלה אם ייתכן ידע ודאי וברור, ידע שהאופי ברור של הניסיון שמאחוריו יוכל לשמש ערובה לכך שהוא סופי, ושאינו צפוי לא להשתנות ולא להינטש לנוכח תגליות עתידיות או פרשנויות מחדשות. זה זמן מה העמדה המקובלת ביותר בפילוסופיה של המדע היא שלא ייתכן ידע כזה, שכל ידע הוא מותנה, ממתין שיצוץ משהו שיגרום לנו לשקול אותו מחדש. גתה היה מן הראשונים לראות שכל מה שנראה כעובדה נגוע בעצם במסגרת ובמינוח של תיאוריה ("הדבר החשוב ביותר הוא להבין שכל מה שהוא עובדתי הוא כבר תיאוריה"),⁴ ושהקריטריון היחיד לתקפות אינו האמונה הפסיכולוגית של החוקר, אלא ההסכמה הארעית תמיד של קהילת המדענים לטיעונים ולראיות המאששים את מה שנחשב ל"עובדה". לפני יותר ממאה שנים כבר ראה צ'רלס סונדרס פירס שהידע כולו הוא מטבעו היפותזה וצפוי לשינויים ולניסוח ביקורתי מחדש בעקבות ניסיונות עתידיים. והדעות האלה ורבות כמותן היו לאשיות מחשבתו של העולם המשכיל.

על יסוד הרקע הרחב הזה יהיה שיפוט סביר של ערך הוויכוח הנסוב לאחרונה על המשמעות והתועלת של הקביעה "כל פרשנות היא פרשנות מוטעית" ברור למדי: אין היא מבוססת על ידע ואין בה עניין רב. מצד אחד, אי־אפשר להרשות לתומכים בה להצהיר שיש לזקוף לזכותם את העובדה שנפטרו מן האמת המוחלטת והידע האובייקטיבי. הצעד הזה נעשה לפני זמן רב והעמדה האפיסטמולוגית שצמחה ממנו איננה עמדה חדשה ופרובוקטיבית, אלא עמדה גלויה וידועה. מצד אחר, יריביהם אשמים לא פחות מהם, שהרי הציעו להם בלי שום צורך את הארץ הזאת לכבוש אותה – ארץ שאין להם כל זכות עליה.

מפתח שמות

גוס, סיסירקומר 147	אברמס, מאייר הווארד 99, 92, 89
ג'יימסון, פרדריק 36	132
גראף, ג'רלד 7, 15, 148, 150, 154,	איזור, וולפגנג 165
170, 168, 164-162	איינשטיין, אלברט 79
גתה, יוהן וולפגנג פון 67, 69,	אפלטון 31, 11
91	אריסטו 31
דהימאן, פול 58, 71, 154, 162,	באס, אלן 57, 160
169, 164	בארת, רולן 76-77
דונאטו, אאוגניו 119, 121, 171	בורסטין, דניאל 79
דונהיו, דניס 169	בירדסלי, מונרו יד, 109, 129, 131,
דילתיי, וילהלם 129	166
דיקנס, צ'רלס 107	בלום, הרולד 32, 88, 153, 163-
דקרט, רנה 73	169, 164
דרידה, ז'אק ז, ט-יד, יט, כג, 3, 6,	בנבניסט, אמיל 157-158
9, 11-14, 16-42, 46-61, 76-77,	ברזאני, ליאו 76, 163
105-106, 108, 127, 130, 149-	בשלאר, גסטון 163
164, 168-171	
הגל, גיאורג וילהלם פרידריך 11,	גארוור, ניוטון 41, 155-156
134	גאשה, רודולף 17
הוסרל, אדמונד כב-כג, כה, 130	ג'ונסון, ברברה 11, 13, 15, 78,
	147-148, 161, 163, 169

- הופמן, ארנסט תיאודור אמדיאוס
 123, 119-118
 הוקס, טֶרַנְס
 153, 57, 36, 21, 160
 היטלר, אדולף
 82
 היידגר, מרטין
 39, 31, 16
 הרטמן, ג'פרי
 171-169, 163
 וורף, בנג'מין לי
 37
 ויטגנשטיין, לודביג
 41, 37, 5-4
 167-166, 157-155, 129, 79
 וימסט, ויליאם יד,
 131, 129, 109, 166
 זווארזאדה, מסעוד
 148, 137, 14
 זנון
 165
 טומפקינס, ג'יין
 121, 119, 112
 טיילור, אליזבת
 79
 לוי שטראוס, קלוד
 39, 31
 לייץ, וינסנט
 161-160, 58, 34
 לנטריקיה, פרנק
 149-148, 36
 169, 160-159, 153-152
 לנסון, גוסטב
 77, 75
 מונטיין, מישל דה
 168
 מילר, ג' היליס
 169, 163-162
 מלצר, שרה
 164
 מְלֶרְמָה, סטפן
 128, 12-11
 מקגלאתרי, ג'יימס
 168
 מקפאדון, ג'ורג'
 169
 נוטול, א"ד
 171
 נוריס, כריסטופר
 66, 36, 34-32
 161, 157-156, 153-152
 ניטשה, פרידריך כב,
 154, 39
 סוסיר, פרדינן דה יא-יב,
 22-21
 59-57, 54-51, 49-42, 28-27
 169-168, 161-157, 152-151, 75
 טארוק, ג'ון
 153
 טטן, הנרי
 156-155
 ספילר, רוברט
 171
 ספיר, אדוארד
 37
 סרל, ג'ון
 152-149, 17
 פירס, צ'רלס סונדרס
 129, 91, 73
 פירת, ג'ון רופרט
 129, 37
 פיש, סטנלי
 117-116, 112, 106
 167-166, 121, 119
 פישר, מייקל
 155, 149
 פליג'ר, ג'רי אלין
 161, 148
 פרויד, זיגמונד
 68, 39
 קאלר, ג'ונתן
 35, 29, 24-23, 14
 112, 106, 93, 66-65, 56-55
 159, 154-150, 148, 138-136
 169-167, 165-164, 161
 קאנט, עמנואל כב,
 134
 קוובסקי, ריצ'רד
 153
 קורץ, גרהרד
 160, 58
 קיין, ויליאם
 163
 קלייסט, היינריך פון
 82-81, 68
 123, 120-118
 קמפבל, קולין
 163
 קפקא, פרנץ
 120-119, 69-68
 123

נגד הדקונסטרוקציה

174

רידל, ג'וזף 15-16	קרזו, פרדריק 150, 163
רנדל, סטיבן 14, 119, 121, 136,	קרוסמן, רוברט 120-121
148, 162, 168-169	קרייג, ר' קיירנס 171
שולס, רוברט 158	רונז, אנרי 34
שייקספיר, ויליאם 82, 107, 115,	רוסו, ז'אן ז'אק 152, 164
123-124	רות, ג'ורג' הרמן ("בייב") 79